

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАГІСТЕРСЬКІ СТУДІЇ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Випуск 3

Збірник наукових праць магістрів ОП
«Дошкільна освіта. Інклюзія»,
«Початкова освіта»,
«Фізична культура та спорт»,
«Практична психологія»,
«Менеджмент. Управління закладом
загальної середньої освіти»

Київ 2025

УДК 37(063).
973.202 я1

**Магістерські студії психолого-педагогічного факультету
Маріупольського державного університету: збірник наукових праць
здобувачів ОС Магістр ОП «Дошкільна освіта. Інклюзія», «Початкова освіта»,
«Фізична культура та спорт», «Практична психологія», «Менеджмент.
Управління закладом загальної середньої освіти» / за заг. ред. Л.В. Задорожної-
Княгницької. Випуск 3. Київ: МДУ, 2025. 522 с.**

Рекомендовано до друку Вченою радою психолого-педагогічного факультету
Маріупольського державного університету
(протокол №2 від 27 листопада 2025 року)

© Колектив авторів, 2025

Список використаних джерел

1. Алещенко В. І., Коқун О.М. Психологічний супровід військовослужбовців у бойових умовах: виклики сучасності. *Психологічний часопис*, 2025. Т. 11, № 1. С. 18–33.
2. Борисова О.О. Психореабілітація учасників бойових дій в Україні: правові засади та практичні виміри. *Габітус*. 2023. Вип. 49. С. 16–21.
3. Коқун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: методичний посібник. Київ: Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2015. 170 с.
4. Колесніченко О.С., Приходько І.І., Мацегора Я.В. Психологічна реабілітація військовослужбовців після виконання службово-бойових завдань в бойових умовах: монографія. Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2021. 75 с.
5. Павлик Н.В. Психологічний супровід військовослужбовців, спрямований на психологічну реабілітацію ПТСР: метод. посібник. Київ, 2020. 92 с.
6. Horowitz, M.J. Stress-Response Syndromes: A Clinician's Guide to PTSD. Lanham : Jason Aronson, 2011. 368 p.
7. Kitchiner N.J., Roberts N.P., Bisson J.I. Active duty and ex-serving military personnel with PTSD treated with psychological therapies: A systematic review and meta-analysis. *European Journal of Psychotraumatology*. 2019. Vol. 10, № 1.
8. Litz B.T. Early Intervention for Trauma: Current Status and Future Directions. *Treating Trauma and Traumatic Grief in Adults*. New York : Guilford Press, 2002. P.107–138.
9. Tedeschi R.G., Calhoun L.G. Trauma and transformation: Growing in the aftermath of suffering. Thousand Oaks (CA) : Sage Publications, 1995. 193 p.
10. Wessells M.G. Child Soldiers: From Violence to Protection. Cambridge (MA) : Harvard University Press, 2015. 320 p.

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ТЕОРІЇ КАР'ЄРИ У ПСИХОЛОГІЇ

Марина Нетреба, кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки та освіти

Ярослава Юрчук, здобувачка ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю «Психологія»

CONCEPT AND BASIC THEORIES OF CAREER IN PSYCHOLOGY

Maryna Netroba, candidate of philological sciences, associate professor of the pedagogy and education department

Yaroslava Yurchuk, master's student in Psychology

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття «кар'єра» у психологічній науці та проаналізовано основні теоретичні підходи до її вивчення. Узагальнено внесок українських і зарубіжних дослідників у формування сучасного розуміння кар'єри як багатовимірною феномену, що поєднує особистісні, соціально-економічні та організаційно-психологічні аспекти.

Ключові слова: кар'єра, кар'єрний розвиток, професійне становлення, кар'єрні теорії, психологія кар'єри.

Abstract. The article examines the essence of the concept of "career" in psychological science and analyzes the main theoretical approaches to its study. The contribution of Ukrainian and foreign researchers to the formation of a modern understanding of career as a multidimensional phenomenon that combines personal, socio-economic and organizational-psychological aspects is summarized.

Key words: career, career development, professional development, career theories, career psychology.

Сучасні соціально-економічні реалії, спричинені війною в Україні, істотно впливають на формування кар'єрних орієнтацій майбутніх психологів, підкреслюючи важливість стратегічного планування їхнього професійного розвитку. У нинішніх умовах кар'єра виступає не лише засобом професійної самореалізації, а й чинником забезпечення соціальної стабільності та психологічної адаптації особистості.

Для успішного професійного зростання майбутньому фахівцеві необхідно аналізувати стан ринку праці, узгоджувати власні кар'єрні прагнення з наявними можливостями, визначати чіткі цілі та розробляти стратегії їх досягнення. Кар'єрні очікування при цьому відіграють роль своєрідного орієнтира, який визначає поведінкові стратегії, рівень професійної мотивації та готовність до змін. Кар'єра розглядається як процес професійного становлення і розвитку особистості, що включає не лише здобуття необхідних компетентностей, а й реалізацію власних прагнень, цінностей і життєвих цілей у професійній діяльності [3]. Вона є результатом взаємодії індивідуальних здібностей, зовнішніх обставин і соціальних факторів, які спільно формують траєкторію професійного зростання.

Кар'єра може мати різні форми прояву: вертикальну (просування службовими сходинками), горизонтальну (зміна напрямку чи сфери діяльності) та змішану (поєднання обох типів). Залежно від контексту дослідження, поняття *кар'єра* може охоплювати декілька взаємопов'язаних аспектів:

1. Професійну кар'єру – процес розвитку спеціалізованих компетентностей і поступового просування кар'єрними сходами.
2. Особистісну кар'єру – шлях самореалізації, пошуку сенсу та задоволення від професійної діяльності.
3. Кар'єру в межах організації – професійний розвиток у певній організаційній структурі з урахуванням її культури, норм і вимог.

Аналіз сучасних наукових праць засвідчує, що питання кар'єри, кар'єрного розвитку та професійного становлення переважно розглядаються крізь призму кар'єрних орієнтацій, професійної ідентичності, спрямованості та самовизначення особистості. У 2008 році українська дослідниця М. Сурякова вперше запропонувала підхід до вивчення кар'єри з позиції кар'єрних очікувань майбутніх інженерів-металургів, що знайшло відображення у її дисертаційному дослідженні [7]. Згодом, у 2018 році, О. Максимович зосередила увагу на вивченні соціально-статусних преференцій і кар'єрних очікувань підліткової молоді Прикарпаття, а у 2021 році О. Шатілова у своїх працях розглянула проблематику кар'єрних амбіцій студентської молоді [9].

Українські науковці приділяють значну увагу теоретичному осмисленню понять «кар'єра» та «кар'єрні орієнтації» у контексті психологічної науки, досліджуючи їх вплив на професійний розвиток особистості. Зокрема, Н. Шель у статті «Роль кар'єрних орієнтацій у формуванні професійної компетентності майбутніх психологів» здійснила глибокий аналіз зазначених понять, виокремивши три основні підходи до їх вивчення: соціально-економічний, управлінський та організаційно-психологічний [10].

Науковиця визначає кар'єрні орієнтації як систему ціннісних орієнтирів,

що спрямовують особистість у виборі та реалізації професійного шляху. Вона також спирається на концепцію Е. Шейна, який виокремлює вісім базових кар'єрних орієнтацій: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність, служіння, виклик, інтеграція стилів життя та підприємництво.

У своїй праці «Кар'єрна орієнтація особистості: теоретичні аспекти» Б. Барчі здійснив теоретичний аналіз психологічних чинників розвитку професійної кар'єри особистості. Учений розглянув процес кар'єрного становлення у двох взаємопов'язаних вимірах – структурному та процесуальному. Він підкреслив, що кар'єрні орієнтації формуються під впливом індивідуальної концепції особистості, її здібностей, мотивів, цінностей і внутрішніх спонукань, а також наголосив на ключовій ролі свідомого планування кар'єри у процесі професійного розвитку [11]. Крім того, Б. Барчі розглянув концепцію «кар'єрних якорів», акцентуючи увагу на необхідності врахування суб'єктивного усвідомлення людиною власної професійної позиції та особливостей її поведінки у сфері трудової діяльності [11].

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про багаторівневий і міждисциплінарний характер феномена кар'єри, а також про різноманітність підходів до його теоретичного осмислення. Так, Т. Карамушка зазначає, що раніше замість терміна «кар'єра» у вітчизняній науковій традиції часто вживалися такі поняття, як «життєвий шлях», «професійне самовизначення» та «професійна діяльність». Це свідчить про те, що поняття кар'єри трактувалося значно вужче, ніж у західній науковій школі, де воно розглядається як інтегральна складова професійного та особистісного розвитку [3].

У свою чергу, Н. Ортікова наголошує на тісному взаємозв'язку кар'єри з такими поняттями, як «професійне становлення», «професійне зростання» та «професійний шлях». Дослідниця підкреслює необхідність розглядати кар'єру як динамічний процес, що охоплює послідовні етапи професійного розвитку особистості та її взаємодію з професійним середовищем [6, с. 246].

С. Мішина робить суттєве уточнення щодо відмінності між загальним поняттям «кар'єра» та її професійним виміром. На її думку, у широкому розумінні кар'єра охоплює не лише професійну діяльність, а й сукупність соціальних ролей і статусів, які людина виконує протягом життя. Водночас професійна кар'єра трактується як процес змін, що відбуваються в межах конкретної професійної сфери, і визначається як особистим вибором стратегії розвитку, так і зовнішніми обставинами [4].

Для глибшого розуміння сутності феномена кар'єри доцільно окреслити основні теоретичні підходи до її вивчення. Розвиток концептуального апарату цього поняття відображає різноманіття наукових позицій, представлених у працях українських і зарубіжних дослідників.

Соціально-економічний підхід зосереджується на аналізі взаємозв'язку між індивідуальними кар'єрними виборами та соціально-економічними умовами, у межах яких відбувається професійна діяльність. Цей підхід враховує вплив економічних факторів (стан ринку праці, рівень заробітної плати, економічна стабільність) і соціальних чинників (сімейні обов'язки, культурні традиції, соціальна мобільність). Згідно з дослідженнями Л. Березовської та

А. Тангел, успішність кар'єрної траєкторії значною мірою залежить від динаміки особистісного розвитку, рівня освіти, кваліфікації та досягнення економічного добробуту [1].

Управлінський підхід розглядає кар'єру як результат взаємодії особистості з організаційним середовищем і спрямований на стратегічне планування професійного розвитку у контексті управлінських цілей. У межах цього підходу вивчаються такі аспекти, як управління талантами, формування лідерських компетентностей, планування кар'єрного шляху в організації, а також роль кадрової політики у мотивації та розвитку працівників. Особливе значення приділяється стратегічному управлінню людськими ресурсами, що забезпечує узгодження індивідуальних професійних прагнень із цілями організації, сприяючи досягненню взаємної ефективності.

Як зазначають А. Поплавська та М. Сурякова у межах управлінського підходу кар'єра здебільшого розглядається крізь призму посадового просування. Це передбачає аналіз потенційних можливостей особистості для зайняття керівних позицій, а також визначення оптимальних стратегій її професійного зростання всередині організаційної структури.

Організаційно-психологічний підхід до вивчення кар'єри зосереджується на аналізі взаємозв'язку між індивідуальними та груповими процесами в межах організаційного середовища. У межах цього підходу досліджується вплив організаційної культури, ціннісних орієнтацій, мотиваційних чинників, психологічної підтримки та системи розвитку персоналу на формування і реалізацію кар'єрних траєкторій працівників. Важливим аспектом цього підходу є врахування соціально-психологічних чинників, зокрема характеру міжособистісних взаємин у колективі, командної взаємодії та підтримки з боку керівництва, які суттєво впливають на ефективність професійного розвитку та успішність кар'єрного зростання працівників.

В. Овсяннікова підкреслює важливість кар'єри як інструменту взаємодії між особистістю та організацією. На її думку, професійна кар'єра виступає механізмом гармонізації інтересів працівника й роботодавця, що забезпечує більш ефективне використання людського потенціалу та сприяє досягненню спільних організаційних цілей [5].

Узагальнення результатів досліджень українських науковців свідчить, що кар'єра є багатовимірним феноменом, який поєднує особистісні, соціально-економічні та організаційні складові. У сучасній психологічній науці розроблено низку моделей кар'єрного розвитку, кожна з яких акцентує увагу на певних механізмах і детермінантах професійного зростання.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є вивчення впливу цифрової трансформації, змін на ринку праці та адаптивності особистості до нових викликів професійного середовища. В умовах динамічного розвитку суспільства та підвищених вимог до професійної компетентності особливої актуальності набуває аналіз психологічних аспектів управління кар'єрою, які визначають ефективність особистісного й професійного саморозвитку [2].

Вартісною з наукової точки зору є праця О. Шатілової, у якій авторка не лише узагальнила, але й систематизувала провідні західні теорії кар'єри,

запропонувавши комплексний огляд їх еволюції та взаємозв'язків [8].

У сучасній психологічній науці дослідники стикаються з низкою ключових проблем, пов'язаних із прийняттям кар'єрних рішень, професійним консультуванням та оцінюванням кар'єрного розвитку. Для їх вирішення застосовуються різноманітні теоретичні підходи, однак важливим залишається питання з'ясування, на яких концептуальних засадах вони ґрунтуються та наскільки відповідають актуальним соціально-економічним і культурним викликам.

Починаючи з середини ХХ століття, спостерігається стрімке зростання кількості теорій, присвячених питанням кар'єрного розвитку. Частина з них залишається маловідомою для широкої наукової спільноти, тоді як інші – зокрема теорія професійного розвитку Д. Сьюпера та концепція професійного вибору Дж. Голланда – зберігають провідні позиції в сучасних дослідженнях і практичній психології.

О. Шатілова окреслює психологію кар'єри як багатовимірну систему теоретичних напрямів, що об'єднує різноманітні, а подекуди навіть контрастні концепції. У статті подано огляд теорій ХХ–ХХІ століть – від класичної теорії рис і факторів професійного вибору Ф. Парсонса до сучасних підходів, що відображають новітні тенденції в кар'єрному розвитку.

Дослідниця класифікувала 28 теорій кар'єри, розподіливши їх на п'ять основних груп: змістовні, процесуальні, змістовно-процесуальні, конструктивістські, теорії широкого пояснення.

У контексті української психологічної науки подібний аналітичний огляд здійснено вперше, що підкреслює його наукову новизну. О. Шатілова акцентує на необхідності поєднання теоретичних розробок із практикою кар'єрного консультування, окреслюючи перспективні напрями подальших досліджень, спрямованих на адаптацію зарубіжних теорій до вітчизняного соціокультурного контексту [8].

У попередні періоди наукові дослідження, присвячені проблематиці кар'єрної психології, мали обмежений характер, а питання кар'єрного зростання не розглядалося як самостійна чи пріоритетна наукова проблема. Така історична ситуація й досі позначається на рівні дослідницької активності в цій галузі.

Для подальшого поступального розвитку вітчизняної психології кар'єри необхідним є створення нових теоретико-гіпотетичних моделей, переосмислення та адаптація західних теорій кар'єрного розвитку, а також валідація сучасного психодіагностичного інструментарію. Реалізація цих завдань сприятиме формуванню науково обґрунтованого підходу до аналізу кар'єрних інтервенцій у різних сферах суспільного життя – освіті, медицині, політиці та економіці.

Список використаних джерел

1. Березовська Л.І. Психологічні особливості кар'єри особистості. *Вісник Національного університету оборони України* : Збірник наукових праць. Київ : НУОУ, 2015. №1(44). С.212–217.
2. Капіца В. Ф., Орлова О. І., Шурупова К. В. Професійна кар'єра успішного фахівця / Під заг. наук. ред. д.ф.н., проф. В. Ф. Капіци. Том 1. Монографія. Кривий Ріг : Видав. центр ДВНЗ «КНУ», 2013. 508 с.
3. Карамушка Т. В. Професійна кар'єра особистості: сутність, основні види та функції

Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2015. №1. С. 181–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipp_2015_1_26

4. Мішина С. В. Діагностика кар'єрної компетентності персоналу *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*: матеріали міжнар. науково-практ. конф., 30-31 трав. 2019 р.: тези допов. Х.: ДІСА ПЛЮС, 2019. С. 370–371.

5. Овсяннікова В. В. Особливості професійної кар'єри особистості. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 1. С. 91–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2013_1_20

6. Ортікова Н. В. Визначення структурних компонентів моделі кар'єрного зростання фахівців державної служби зайнятості. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. К., 2019. Т. IX. Вип. 12. С. 245–257.

7. Сурякова М. В. Психологічні особливості кар'єрних очікувань майбутніх інженерів-металургів у процесі професійного становлення: автореф. дис. ... канд. психологічних наук: 19.00.03. 2009. 22 с.

8. Шатілова О. С. Західні теорії кар'єрного розвитку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. Т. 2, № 4. С. 151–158. URL: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.20173298.v1> (дата звернення: 30.03.2025).

9. Шатілова О. С. Кар'єрні амбіції та часові перспективи студентів торговельного спрямування. *Габітус*. 2021. № 22. С. 123–128. URL: <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.20173220.v1>

10. Шель Н. В. Роль кар'єрних орієнтацій у формуванні професійної компетентності майбутніх психологів. *Психологічні студії*, 2024. (1), 183–189. URL: <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2024.1.25>

11. Barchi B. Career orientation of a personality: theoretical aspects. *Вісник Національного університету оборони України*. Зб-к наук. праць. К. : НУОУ, 2023. Вип. 1(71). 149 с. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-71-1-25-31>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ «Я» У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Катерина Крутій, доктор педагогічних наук, професор кафедри
дошкільної освіти*

*Олена Ягода, здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
за спеціальністю «Психологія»*

THEORETICAL PRINCIPLES OF RESEARCHING THE SELF-IMAGE OF CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

*Kateryna Krutiy doctor of pedagogical sciences, professor
of the department of preschool education*

Olena Yagoda, master's student in «Psychology»

Анотація. У статті досліджено теоретичні засади формування образу «Я» у дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану. Аналізуються ключові чинники, що впливають на розвиток самосвідомості та самооцінки, зокрема соціальне оточення, емоційна стабільність, навчальна діяльність і психологічна підтримка. Особлива увага приділяється впливу стресових чинників війни, таких як тривожність, переміщення та втрата звичного середовища, на психологічний розвиток дітей. Дослідження підкреслює необхідність комплексного підходу до підтримки дітей у воєнний час, залучаючи батьків, вчителів і створення безпечного освітнього середовища.